

Ljudlighet och betydelselikhhet i flerspråkiga toponymer

Av PER AMBROSIANI

I geografiska områden som kännetecknas av två- eller flerspråkighet används som bekant i regel i respektive språk separata namnformer för samma ort. Förhållandet mellan namnformerna i sådana "flerspråkiga" ortnamn kan beskrivas i termer av två olika typer av (ungefärlig) likhet: ljudlighet och betydelselikhhet. Med ljudlighet avser jag i det följande att de samhörande namnformerna i de aktuella språken har en mer eller mindre tydlig fonetisk likhet, vilket i regel innebär att man i ett språk använder en fonetiskt adapterad form av en namnform i ett annat språk. Härvid kan det vara ändamålsenligt att skilja mellan *fonetiskt adapterade namnlån* och vad Zilliacus (2002:152) kallar *namncitat*, dvs. användningen av oadapterade namn ur andra språk i sådana fall när en särskild, adapterad form saknas i det mottagande språket. Som exempel på namnlån anför Zilliacus exempelvis den svenska namnformen *Mustlax*, vilken utgör en fonetiskt adapterad form av det finska *Mustalaksi* (2002:151), medan användningen av namnformen *Rovaniemi*, vilken saknar officiell svensk motsvarighet, i svenskan av Zilliacus betraktas som ett namncitat från finska.

Betydelselikhhet mellan namnformer i flerspråkiga ortnamn innebär däremot att namnformerna har (fullständigt eller partiellt) samma "etymologiska betydelse" i de olika språken, oavsett den fonetiska formen. Begreppet *betydelse* innebär här olika typer av referens, och man kan här efter Coates (2005:126) skilja mellan *namnsyftande funktion* eller *namnreferens* (Coates' *onymic reference*) och *lexikalisk referens* (Coates' *semantic reference*); språkliga uttryck som används som namn har enligt Coates endast *onymic reference* och ingen *semantic reference*, medan övriga språkliga uttryck endast har *semantic reference*. Den "betydelselikhhet" som uppträder mellan olika namnformer i flerspråkiga ortnamn avser därför, förutom den identiska namnreferensen, inte lexikalisk referens (eftersom den ju per definition saknas) utan snarare den *uppfattade etymologiska* betydelsen ("the *apparent*

elements” [kursiv i originalet], Coates 2005:135) hos namnet i fråga (jfr även Zilliacus 2002:162). Förekomsten av namnreferens, lexikalisk referens och uppfattad etymologisk betydelse hos olika typer av svenska bebyggelsenamn kan, efter Coates, exemplifieras som i Fig. 1; appellativet *bro* har samma uppfattade etymologiska betydelse som ortnamnet *Bro*, men de båda orden skiljer sig åt beträffande typ av referens. Ortnamnet *Bro* har dock, i kontrast till exempelvis ortnamnet *Gävle*, en uppfattad etymologisk betydelse (en uppfattad identitet med appellativet *bro*).

	'bro'	<i>Bro</i>	<i>Gävle</i>
Namnreferens	–	+	+
Lexikalisk referens	+	–	–
Uppfattad etymologisk betydelse		+	–

Figur 1. Namnreferens, lexikalisk referens och uppfattad etymologisk betydelse.

Exempel på såväl ljudlighet som betydelselikheter i flerspråkiga toponymer finns belagda i många nuvarande eller tidigare flerspråkiga områden: förutom i de nordiska länderna (med samiska, finska, svenska, norska m.fl. namn) kan i det nordiska närområdet nämnas exempelvis det under 1600-talet svenska Ingermanland, vilket idag utgör en del av Leningradlänet i nordvästra Ryssland (med bl.a. finska och ryska namn, se bl.a. Ambrosiani 2003). En annan europeisk region som tidigt behandlats i litteraturen är Kärnten (slov. Koroška), som utgör ett gammalt kontaktområde mellan de tyska och slovenska språkområdena (se bl.a. Kranzmayer 1934, Pohl 2005). Ljudlighet representeras här i bynamn som det tyska *Feistritz*, vilket är adapterat från en slovensk namnform *Bistrica* (1910, se Ogris 2000:217, nr 72), eller omvänt det slovenska *Šelenberg*, som adapterats från ett tyskt *Schöllenberg* (1910, se Ogris 2000:215, nr 30), etc., medan betydelselikheter uppträder i namnpar som *Heiligenstadt / Sveto Mesto* (1910, se Ogris 2000:216, nr 54), *Aichdorf / Dobja Ves* (slov. *dob* 'ek', *ves* 'by' [1910, se Ogris 2000:214, nr 12]), etc. Jfr Pohl 2005:10 f. om det slovenska ortnamnelementet *vas / ves* 'by' och dess förhållande till det tyska *Dorf*.

Förhållandet mellan de tyska och slovenska namnformerna åskådliggörs i Fig. 2a–c, varvid pilarna i fig. 2a–b används för att antyda den förmodade riktningen från en i ett av språken ursprunglig

namnform till en i det andra språket adapterad namnform. I fig. 2c illustreras betydelselighet, varvid frågan om adaptionsriktning (vilket namnform som utgör en ursprungsform och vilken som utgör en översättning) inte kan lösas inom ramen för en språklig modell.

	<i>Feistritz</i>		<i>Bistrica</i>
Namnreferens	+	=	+
Uppfattad etymologisk betydelse	–		+
(adaptionsriktning)	←		

Figur 2a. Förhållandet mellan namnformerna *Feistritz* och *Bistrica*.

	<i>Schöllenberg</i>		<i>Šelenberg</i>
Namnreferens	+	=	+
Uppfattad etymologisk betydelse	+		–
(adaptionsriktning)	→		

Figur 2b. Förhållandet mellan namnformerna *Schöllenberg* och *Šelenberg*.

	<i>Aichdorf</i>		<i>Dobja Ves</i>
Namnreferens	+	=	+
Uppfattad etymologisk betydelse	+	=	+
(adaptionsriktning)	↔		

Figur 2c. Förhållandet mellan namnformerna *Aichdorf* och *Dobja Ves*.

Även utanför Europa finns många exempel på flerspråkiga ortnamn, och ämnet för föreliggande framställning är förhållandena i Hongkong, där såväl gator som tunnelbane- och järnvägsstationer etc. i regel har både engelska och kinesiska namn.

På grund av den omfattande inflyttningen till Hongkong av människor från olika delar av Kina förekommer bland Hongkongs invånare de flesta kinesiska dialekterna, men det viktigaste kinesiska talspråket i Hongkong är den s.k. kantonesiskan, vilken utöver i Hongkong har en dominerande ställning i angränsande delar av södra Kina, framförallt i Guangdong-provinsen med provinshuvudstaden Kanton (jfr Ramsey 1989:98 f.). Denna dialekt (eller detta språk)

skiljer sig vad gäller flera drag från den s.k. rikskinesiskan (i det följande benämnd *mandarin*) som är baserad på nordkinesiska dialekter. Förutom vissa lexikaliska skillnader mellan kantonesiska (kn.) och mandarin (md.) – jfr t.ex. kn. 飲 *jam* ’dricka’, vilket motsvaras av md. 喝 *hē* med samma betydelse (för fler exempel se t.ex. Snow 2004:49) – samt särskilt i hongkongkantonesiskan också förekomsten av en stor mängd mer eller mindre adapterade lånord från engelska (för en systematisk genomgång se Bauer & Benedict 1997:347–405), har i många fall den språkliga utvecklingen lett till systematiska skillnader i uttalet av gemensamma arvord, jfr t.ex. väderstreckstermerna 北 (kn. *bak*, md. *běi*) ’norr’; 南 (kn. *naam*, md. *nán*) ’söder’; 東 / 东 (kn. *dung*, md. *dōng*) ’öster’; 西 (kn. *sai*, md. *xī*) ’väster’ liksom färgorden 黑 (kn. *hak*, md. *hēi*) ’svart’; 白 (kn. *baak*, md. *bái*) ’vit’; 紅 / 红 (kn. *hung*, md. *hóng*) ’röd’; 藍 / 蓝 (kn. *laam*, md. *lán*) ’blå’; 黃 / 黄 (kn. *wong*, md. *huāng*) ’gul’. En ytterligare komplikation utgör när det gäller skriven kinesiska (vilken ju är aktuell på skyltar etc.) förekomsten av två skriftspråksvarianter: sedan 1950-talet har man i Folkrepubliken Kina aktivt arbetat med att förenkla de kinesiska tecknen på så vis att vissa tecken med många streck har ersatts av ”förenklade” former med färre streck. De förenklade tecknen används i princip numera konsekvent i Folkrepubliken, men i Hongkong har man än så länge inte infört de förenklade tecknen, inte ens efter det att Hongkong återgick till Kina 1997. Förenklingarna omfattar dock långt ifrån alla tecken vilket innebär att många tecken är ”neutrala”. Detta exemplifieras ovan för väderstreckorden: tecknen för norr, söder och väster saknar särskilda förenklade former, medan det traditionella tecknet för öster, 東, i Folkrepubliken Kina utom Hongkong i regel skrivs med den förenklade varianten 东.

Låt oss nu betrakta några hongkongnamn och deras kinesiska och engelska former. Fonetisk adaptation av en engelsk namnform till kinesiska exemplifieras i det kinesiska gatunamnet 荷李活道 (kn. *holeiwut dou* [道 *dou* ’gata, väg’, md. *hélìhuó dào*), vilket bör ha uppkommit som resultat av en fonetisk adaptation av den engelska namnet *Hollywood Road* för samma gata (HKRM:38 C2, D3–4; se även artikeln i Wikipedia om *Hollywood Road* [HR]). Som de transkriberade formerna av det kinesiska namnet visar, bör den fonetiska adaptationen inte ha skett till mandarin utan till kantonesiska (*hollywood* > *holeiwut*), vilket är vad man med tanke på förhållandena i Hongkong också förväntar sig (jfr Bauer & Benedict 1997:355–358). Grafiskt kan detta förhållande åskådliggöras som i Fig. 3.

	荷李活道		<i>Hollywood Road</i>
Namnreferens	+	=	+
Uppfattad etymologisk betydelse	-		+
Transkription kn.	<i>holeiwut dou</i>	←	
Transkription md.	<i>hélìhuó dào</i>		

Figur 3. Förhållandet mellan namnformerna 荷李活道 och *Hollywood Road*.

Omvänt används som officiella engelska namn inte sällan ursprungligen kinesiska namnformer i mer eller mindre fonetiskt adapterad form, varvid gränsdragningen mellan vad som bör betraktas som namncitat och namnlån inte är helt klar: dessa namn uppvisar vissa likheter med namncitat av typen *Rovaniemi* i svenskspråkig text (se ovan), men till skillnad från i Finland uppträder de aktuella hongkongnamnen i skrift i separat officiell engelskspråkig form, vilken ju inte är identisk med den kinesiska skriftformen. Denna typ av namn är förhållandevis vanligt förekommande bland såväl gatunamn som namn på järnvägs- och tunnelbanestationer, jfr t.ex. järnvägsstationsnamnet *Fo Tan* (HKRM:218 f. B4), vilket återger det kantonesiska uttalet av samma stations kinesiska namnform 火炭 (kn. *fo tan*, md. *huǒ tàn*), se fig. 4.

	火炭		<i>Fo Tan</i>
Namnreferens	+	=	+
Uppfattad etymologisk betydelse	+		-
Transkription kn.	<i>fo tan</i>	→	
Transkription md.	<i>huǒ tàn</i>		

Figur 4. Förhållandet mellan namnformerna 火炭 och *Fo Tan*.

Analysen av de engelska namnformerna i fall som dessa kompliceras av att de normalt är utformade i enlighet med en officiell transkription (den s.k. *government romanisation*, se t.ex. HKCR), vilken strävar efter att återge en äldre kantonesisk språknorm än dagens. Denna äldre språknorm skiljer systematiskt mellan dentala och postalveolara frikativor och affrikator i alla positioner, medan i dagens kantonesiska de postalveolara frikativorna och affrikatorna endast förekommer som

kombinatoriskt betingade allofoner före vissa vokaler (för en mer detaljerad beskrivning se Bauer & Benedict 1997:28–30, 436, n. 6, 8). Detta har fått till följd att exempelvis namnen 沙田 / *Sha Tin* (kn. *saa tin*, md. *shā tián*) och 西貢 / *Sai Kung* (kn. *sai gung*, md. *xī gòng*) (två områden i de s.k. Nya territorierna, se HKRM:210 f., 224 f.), vilka tidigare på kantonesiska uttalades med initialt postalveolart [ʃ] resp. dentalt [s], i dagens kantonesiska båda normalt uttalas med en initial dental [s]. I de engelska namnformerna skiljer sig emellertid uttalet åt: *Sha Tin* uttalas med initialt postalveolart [ʃ], medan *Sai Kung* (liksom i kantonesiskan) uttalas med initialt dentalt [s].

Betydelselikheter föreligger exempelvis i järnvägsstationsnamnet 大學 (kn. *daaihok*, md. *dàxué* 'universitet'), vilket motsvaras av det engelska namnet *University* för samma station (HKRM:206 C3/D3 – se Fig. 5) och i namnet på tunnelbanestationen 北角 / *North Point* (kn. *bak gok*, md. *běi jiǎo*) (HKRM:47 B5). Kollektivtrafiken erbjuder också exempel på det ökade inflytande som rikskinesiskan (mandarin) har fått i Hongkong efter 1997: stationsnamnen ropas ut i högtalarna både på kantonesiska (*daaihok*, *bak gok*), mandarin (*dàxué*, *běi jiǎo*) och engelska (*University*, *North Point*). Anpassningen till Peking sträcker sig dock ännu inte till skriftformen – åtminstone så sent som i oktober 2006 visade de elektroniska displayerna i vagnarna endast två skriftliga namnformer för respektive stationsnamn: kinesiska med traditionella (oförenklade) tecken (t.ex. 大學, medan det förenklade 学 [kn. *hok*, md. *xué*] inte förekommer) respektive engelska *University*.

	大學		<i>University</i>
Namnreferens	+	=	+
Uppfattad etymologisk betydelse	+		+
Transkription kn.	<i>daaihok</i>		
Transkription md.	<i>dàxué</i>		

Figur 5. Förhållandet mellan namnformerna 大學 och *University*.

Traditionellt har man vid analys av namnförhållandena i flerspråkiga toponymer sällan systematiskt skilt mellan skrift- respektive talspråksnivån. En utvidgning av analysen till sådana flerspråkiga områden vilka i likhet med Hongkong uppvisar ett mer komplicerat förhållande mellan såväl skriftspråk baserade på olika skriftsystem (kinesiska med oförenklade tecken, kinesiska med förenklade tecken, latinska alfabetet) som talade språk (mandarin, kantonesiska, [brittisk])

engelska, etc.), gör det emellertid nödvändigt att utvidga analysmodellen, något som också bör kunna bidra positivt vid analys av exempelvis exonymer och endonymer skrivna inom ramen för samma skriftsystem: så är exempelvis den svenska skriftformen *Paris* för Frankrikes huvudstad ju identisk med den franska skriftformen *Paris* (*namncitat* i skrift), medan den svenska talspråksformen som bekant innehåller ett finalt [s] som inte återfinns i den (moderna) franska talspråksformen av motsvarande namn (*fonetiskt adapterat* namnlån i tal). Föreliggande arbete är tänkt som en kortfattad presentation av några av de problem som en sådan analysmodell skulle behöva ta ställning till.

Käll- och litteraturförteckning

- Ambrosiani, P., 2003: "Finska och ryska bebyggelsenamn i Ingermanland". I: S. Nyström (red.), *Namn och kulturella kontakter i Östersjöområdet. Handlingar från NORNA:s 30:e symposium i Visby 14–16 september 2001*. (NORNA-RAPPORTER 78.) NORNA-förlaget, Uppsala. S. 60–73.
- Bauer, R. & Benedict, P. (red.), 1997: *Modern Cantonese phonology*. (Trends in Linguistics, Studies and Monographs 102.) Mouton de Gruyter, Berlin & New York.
- Coates, R., 2005: "A new theory of properhood". I: E. Brylla & M. Wahlberg (red.), *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences, Uppsala 19–24 August 2002*, vol. 1. Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala. S. 125–137.
- HKRM = 地圖通 [*Ditu tong*] / Hong Kong Road map 2004. Tu-wen she, Hongkong 2003.
- Kranzmayer, E., 1934: "Zur Ortsnamenforschung im Grenzland". I: *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*. Band X. R. Oldenbourg, München & Berlin. [Reprint 1971, Nendeln/Liechtenstein.] S. 105–148.
- Matthews, S. & Yip, V., 1994: *Cantonese: A comprehensive grammar*. Routledge, London & New York.
- Ogris, A., 2000: "Zweisprachige Ortsnamen in Landgericht Bleiburg in Kärnten (um 1780)". I: H.-D. Pohl (red.), *Sprache und Name in Mitteleuropa. Beiträge zu Namenkunde, Dialektologie und Sprachinselforschung. Festschrift für Maria Hornung*. Edition Praesens, Wien. S. 211–221.
- Pohl, H.D., 2005: "Slowenisches Erbe in Kärnten und Österreich: Ein Überblick". I: *Kärntner Jahrbuch für Politik 2005*. Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft, Klagenfurt, s. 127–160. [Med separat paginering, http://www.uni-klu.ac.at/groups/spw/oenf/KrtnJbPol_2005.pdf. Hämtad 12/1 2007.]
- Ramsey, S.R., 1989: *The languages of China*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

- Snow, D., 2004: *Cantonese as written language: The growth of a written Chinese vernacular*. Hong Kong University Press, Hong Kong.
- Zilliacus, K., 2002: *Forska i namn*. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 640.) Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.

Internet

HKCR = "Hong Kong Government Cantonese Romanisation":

http://en.wikipedia.org/wiki/Hong_Kong_Government_Cantonese_Romanisation. (Hämtad 8/1 2007.)

HR = "Hollywood Road": http://en.wikipedia.org/wiki/Hollywood_Road. (Hämtad 24/1 2007.)

Summary

Per Ambrosiani: Sound and sense similarity in multilingual toponyms

The present article discusses toponyms in different languages referring to the same geographical location, making a distinction between similarity in sound (phonetic adaptation, name quotation, etc.) and similarity in sense (name translation, etc.). In the latter case, following Coates (2005), a distinction is made between semantic reference, onymic reference, and *apparent* etymological sense. The short theoretical introduction is illustrated with examples from bilingual or multilingual areas such as Southern Austria (Kärnten—with German and Slovenian place-names) and, particularly, Hong Kong, which exhibits an intricate interplay between two varieties of Chinese—Cantonese and Mandarin—and English, where, due to the fundamental differences between the Chinese and English writing systems, particular attention is paid to the different Romanization methods for Chinese.

Keywords: toponyms, multilingualism, German, Slovene, Cantonese, Mandarin.